

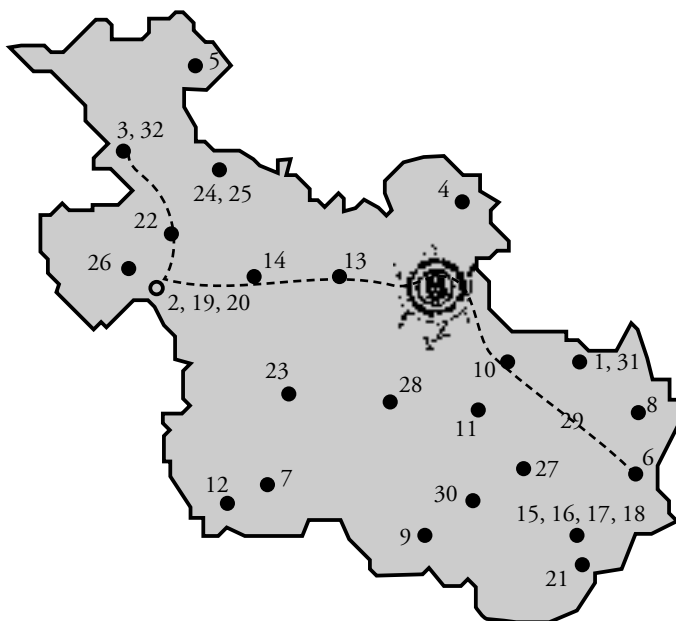
Martijn J. Adelmund

Mysteries in Overijssel

A.W. Bruna Uitgevers B.V., Utrecht

*Voor L. Verwey,
die mij inspireerde*

1 Ootmarsum	17 Enschede
2 Zwolle	18 Enschede
3 Vollenhove	19 Zwolle
4 Ane	20 Zwolle
5 Steenwijk	21 Aamsveen
6 Oldenzaal	22 Hasselt
7 Schalkhaar	23 Raalte
8 Landgoed Singraven	24 Staphorst
9 Goor	25 Staphorst
10 Tubbergen	26 Zalk
11 Almelo	27 Dulder
12 Deventer	28 Nijverdal
13 Ommen	29 Twente
14 Dalfsen	30 Delden
15 Enschede	31 Ootmarsum
16 Enschede	32 Vollenhove

NB. Het rozet, en de daaruit getrokken lijn, geeft het Monnikenspoor weer. Zie hiervoor het voorwoord.

Inhoud

Voorwoord 9

Ontdek de mysteries 12

- 1 De raadsels van de Hunenburg 14
- 2 Waarom de Zwollenaars blauwvingers
genoemd worden 18
- 3 Het Monnikenspoor van Vollenhove 25
 - 4 De slag bij Ane 28
 - 5 Een ufo bij Steenwijk 35
- 6 Sint-Plechelmus in Oldenzaal 37
- 7 De Maria van Frieswijk te Schalkhaar 39
- 8 De ingemetselde non van Singraven 42
 - 9 De geile juffers van Goor 45
- 10 De witte wieven van Tubbergen 48
 - 11 Spoken bij Almelo 57
- 12 De klopgeest in het Witte Paard te Deventer 60
 - 13 De wolven van Ommen 66
- 14 De dolleman van kasteel Rechteren 69

15	De hellehond rond Enschede	71
16	De mysteries rond de vuurwerkkramp in Enschede	74
17	Croiset, de paranormale detective te Enschede	78
18	De Zwarte Dood gevangen in Enschede	83
19	De wilde deerne van Kranenburg	90
20	Aalt M., de duivel in Zwolle	95
21	De heemannekes in het Aamsveen	99
22	Zwartkapje, de heks van Hasselt	103
23	De duivel danst in Raalte	107
24	Volksgerecht in Staphorst	110
25	Het Staphorster Boertje	112
26	Klazien uut Zalk leeft voort	116
27	Het voorgezicht in Dulder	119
28	Goudkoorts bij Nijverdal	122
29	De gouden doods-kist in Twente	135
30	Nicolaas Böhmer, de snelle spion uit Delden	137
31	Drama op de Hunenborg	139
32	Het lijk in Vollenhove	146
	Ontdek de mysteries (antwoorden)	149
	Dankwoord	152
	Verantwoording	153

Voorwoord

Eeuwen geleden liepen er monniken door het Overijsselse land. Een mes op zak, een staf in de hand tegen witte wieven, wolven en overvallers. De wereld zag er heel anders uit: de hellehond spookte nog rond Enschede, de duivel danste bij Raalte en rond Ommen lagen de wolven op de loer. De monniken beleefden avonturen en vertelden elkaar bij het kampvuur of in de schaapskooi de talrijke verhalen die ze hadden opgepikt op hun reis door Overijssel.

Overijssel is een provincie vol mysteries.

Uw geliefde provincie schiep, en schept vaak nog, precies de voorwaarden voor een goed en mysterieus verhaal. Ik las het in een oude reisgids*: 'Er zijn eenzame hoeven, waar het manvolk des winters weinig omhanden heeft en in zichzelf gekeerd de maanden tracht door te komen. Daar kan "groffa" (grootvader) urenlang op de "schaddenkiste" (turfkist bij de open haard) zitten staren naar het knappend houtvuur onder de wijde schouw. Daar woont nog een slag volk dat de kunst van het lezen en schrijven en het gebruik van de Nederlandse taal beschouwt als een moeizaam aangeleerde vreemdigheid, die men zoveel mogelijk moet vermijden te gebruiken om gelukkig te zijn. Daar wordt de mondelinge overlevering nog in

* Fragment uit: Gerhard Werkman, *Kent u Overijssel ook zo?* (Zeist 1965).

ere gehouden door die grootvader (die er tot aan zijn dood het hoofd van het gezin blijft, ook al wonen er meer dan twee geslachten onder zijn strodak): “ik wete nog van mien groffa en den had et van sien groffa...” En dan komt er een relaas over witte wieven of het tweede gezicht, waarvan de jeugd, die aan zijn voeten zit op de warme haardplaat, rillend van opwinding geniet.’

En zo is het... De geschiedschrijvers weten duizendmaal meer over de vroegere bewoners van de oevers van de Eufraat en de Tigris dan over die van de oevers van de Dinkel.

Overijssel is een provincie vol mysteries.

De reis van de monniken die langs het zogenaamde Monnikenspoor door Overijssel trokken, begon in Duitsland, en zou hen uiteindelijk naar Vollenhove brengen, het bisschoppelijke centrum van het noorden. Dit boek voert u mee op een soortgelijke reis. We reizen langs plaatsen in heel de provincie, op zoek naar mysterieuze verhalen van alle tijden. We starten ergens bij Zwolle en eindigen net als de monniken van het Monnikenspoor in Vollenhove.

We zullen zien dat er veel veranderd is: de raadselachtige Hunenborg is afgebroken; de goudkoorts in Nijverdal is bijna vergeten; en de boeren van 't Tjihof, die op hun erf ooit een spook aantroffen, hebben inmiddels een bedrijf voor auto-transportssystemen in Almelo.

Maar sommige zaken veranderen nooit: verhalen blijven verteld en nieuwe mysteries ontstaan. Neem nu de vuurwerk-ramp in Enschede. Het is nog steeds een raadsel hoe het zover heeft kunnen komen. En alle geheimzinnigheden eromheen zorgen ervoor dat wat nu een gruwelijke en traumatische gebeurtenis is, over tientallen jaren onderdeel is van de Overijsselse vertelcultuur.

Tegenwoordig probeert men het verhalen vertellen weer nieuw leven in te blazen, alsof het een schaars goed is dat be-

scherm dient te worden. ‘Immaterieel cultureel erfgoed’ wordt het dan genoemd. Het zal ook niet toevallig zijn dat het Monnikenspoor naar Vollenhove herontdekt is en door stichting Het Monnikenspoor wordt gepropageerd. Maar wat men niet beseft, is dat het vertellen van alle tijden is, dat het nooit zal verdwijnen maar enkel van vorm zal veranderen. Om ook hier het Monnikenspoor en zijn verhalen te laten herleven, is bij elk verhaal dat zich langs het spoor heeft afgespeeld onder de titel in deze bundel een rozet geplaatst. De verhalen vormen een route die nog steeds gewandeld kan worden. De kaart voorin dit boek toont hoe de route heeft gelopen.

Overijssel is een provincie vol mysteries. En dat zal altijd zo blijven...

Martijn J. Adelmund, december 2006

1 *De raadsels van de Hunenborg*

De Hunenborg bij Ootmarsum is een prachtig voorbeeld van de vele verschillende mysteries die Overijssel rijk is. Alleen al deze voormalige burcht is het onderwerp van vele legenden. Zo werd de burcht bewoond door de reuzen die ook de hunebedden hebben gebouwd en schatzoekers zijn nog steeds op zoek naar de met goud en zilver geplaveide toegangswegen!

DE HUNENBORG, IN EEN VER VERLEDEN, DOOR OVERLEVING BEKEND – Bij Ootmarsum ligt nog het overblijfsel van een Saksische vluchtburcht, met een aarden wal en een gracht. De eigenlijke bouwers en bewoners van deze burcht, die de Hunenborg werd genoemd, waren reuzen. Het was in hun tijd dat een man bij de Hunenborg nieuwsgierig rondneusde.

Hij schrok hevig toen hij plotseling een zware stem hoorde donderen: ‘Is daar iemand?’

Het was een reus, maar geen kwade. Dat kreeg de man al gauw in de gaten. Ze maakten een praatje over van alles en nog wat. De reus was blind. Hij vond het zo prettig dat hij met iemand uit de streek kennis had gemaakt, dat hij hem een hand wilde geven. Maar dat durfde de ander niet. Hij had al zoveel gehoord over die sterke reuzenhanden, dat hij het risico niet wilde lopen met een fijngeknepen hand thuis

te komen. Omdat de reus toch blind was, reikte hij hem de spits van zijn lans.

‘Dat is een harde hand,’ zei de reus alleen maar, en hij boog de spits krom. De man zette het toen op een lopen, maar de reus kwam hem achterna. De man wist net op tijd een huis binnen te rennen en de deur voor de neus van de reus dicht te gooien, zodat de lans, die deze hem achterna gooide, in het hout van de deur terecht kwam.

Later zou er een heidense keizer hebben gewoond. In die tijd zouden er een zilveren en een gouden straat onder de grond gelopen hebben.

Meer dan zeven eeuwen heeft de Hunenborg verlaten in het moerassige Agelerbroek gelegen voordat in 1887 het kanaal Almelo-Nordhorn er vlak langs gegraven werd. Nieuwsgierig naar deze legendarische locatie, werd dit archeologische monument in 1916 door dr. J.H. Holwerda onderzocht, maar het ontstaan en het doel van de burcht bleven ook daarna nog onduidelijk. Eind jaren zeventig hebben de archeologen daar meer klaarheid in gebracht. Zij menen dat het een vluchtburcht was voor de inwoners van Ootmarsum. Daarvoor pleit de ontdekking van een zandrug die de verbinding vormt tussen de burcht en de oudste nederzetting van Ootmarsum. De zandrug stond in de volksoverlevering als de ondergrondse 'zilveren straat' bekend, maar in de Hunenborg en uit de zandrug werden alleen middeleeuwse potscherven opgegraven. De 'gouden straat' van de Hunenborg naar de Haeckenberg in De Lutte is nog niet teruggevonden. Maar wie weet, ook op andere plaatsen in Overijssel is goud gevonden, zoals u kunt lezen in het hoofdstuk 'Goudkoorts bij Nijverdal'.

De historici zeggen dat de burcht bewoond is geweest van 1100 tot het begin van de dertiende eeuw. Maar waarom de burcht toen halsoverkop verlaten is, verklaart het volgende verhaal.

Op de Hunenborg woonde eens een heks, die de baas kon spelen over alle dieren.

In een boerderij bij het kasteel waren eens alle paarden en koeien behekt, en spoedig ook de dienstmeid. Natuurlijk liep de boer ten einde raad naar het kasteel om de hulp van de heks in te roepen. Deze kwam, maar schrok zo geweldig van het wijwater en het kruisbeeld in de boerderij, dat ze eiste dat dat alles eerst weggezet zou worden. De boer deed maar wat de heks vroeg. Zij was intussen aan het koken geslagen: alle mogelijke kruiden.

Toen nam ze haar staf en doopte die drie keer in een pot. Ze stampste vervolgens drie keer op de grond en zei enkele spreuken die niemand kon verstaan. Ze tekende een grote kring op de vloer van de stal en daar ging ze in staan met haar toverstaf. Daarna sloeg ze aan het dansen en draaien tot ze erbij neerviel. Een paar zweetdruppels deed ze in de pan met kruiden, die het hele huis door te ruiken waren. En ineens was de heks verdwenen.

De meid en het vee waren niet langer betoverd. Maar de heks heeft men vanaf toen nooit meer gezien. Het kasteel bleef verlaten achter.

Het met houtgewas begroeide, omwalde terrein van de Hunenborg kun je nu van de straatweg Oldenzaal-Ootmarsum gemakkelijk bereiken. Veel is er niet meer te zien. Alleen uit de lucht bekeken, is de Hunenborg nog wel spectaculair. Dan blijkt duidelijk de ringvormige aanleg van de hoofdburcht, waarop een vierkante voorburcht aansloot.

2 *Waarom de Zwollenaars blauwvingers genoemd worden*

*T*egenwoordig beschouwen de Zwollenaars de naam blauwvingers als een geuzennaam. Elk jaar worden er zogenaamde Blauwvingerdagen georganiseerd. Op deze dagen is er markt en zijn er allerlei activiteiten.

ZWOLLE, IN DE MIDDELEEUWEN, DOOR NIENKE VAN HICHTUM – Een klok wijst het uur van de dag aan. Waar of niet? Een klok is zagezegd een uurwerk. Je kunt erop zien hoe laat het is, waar of niet? Ja. Natuurlijk. Goed dan. En een klok-kenspel bestaat dus niet uit klokken. Want het wijst het uur van de dag niet aan. Waar of niet? Dat zijn zagezegd allemaal bellen, grote, dikke bellen in een toren, en die spelen een liedje. Waar of niet? Ja. Natuurlijk.

Maar daarmee weet je nog niet waarom ze die van Zwolle blauwvingers noemen, en wat dat met een klok en een bel-lenspel te maken heeft.

Luister dan maar goed, dan vertel ik het je.

In jullie dorp of in jullie stad is er natuurlijk wel iets waar jullie allemaal trots op zijn. In Amsterdam bijvoorbeeld... bij... voor... beeld... nou ja, de havens bijvoorbeeld, of het Paleis op de Dam, of eh... nou ja, verder weet je het zelf wel. En in Maastricht de brug over de Maas, en in 's-Hertogenbosch de Sint-Jan, en in Wormerveer de fabrieken langs de Zaan, of de mo-

lens... van vroeger, of eh... nou ja, verder weet je het zelf wel. En de Kampenaars van vroeger waren trots op hun hele stad, op hun huizen, op hun poort, op hun straten, op hun IJssel, op hun hooi, op – ja, eerlijk, hoor! – op hun eigen mensen en op zichzelf ook. Het is zo! Op hun kerk ook? vraag je misschien. Ja... eh... ja... of eigenlijk... nee! Op hun kerk niet, als het erop aankwam. Had die soms geen klok? Ja, die had wél een klok, en nog wel een bovenste beste: een die de uren én de minuten aanwees. Maar die kerk had geen klokkenspel, geen bellenspel, zie je. En die van Zwolle had dat wel. Daar zat hem de kneep! Vat je

het? Zwolle wel en Kampen, de beroemde oude Hanzestad, niet! Dat was eenvoudig niet te verdragen! Dat was om uit je vel te springen van nijd! Dat was om onder de grond te kruipen van schaamte! Dat was om al het water uit de IJssel op te drinken van kwaadaardigheid! De Zwollenaars wél en zij niet! Die kale luizen wél en zij niet!

Wacht es! Wacht eens even! Die in Zwolle waren zo arm als een rat! En zij... zij hadden de duiten!

Wacht eens...

Zij naar Zwolle toe! De burgemeester en de dominee en nog een paar voorname heren. En tegen die van Zwolle: 'Verkoop ons jullie klokkenspel. We hebben flink duiten. Zeg maar wat jullie ervoor hebben moeten!'

Maar die van Zwolle zetten een hoge borst op. Snap je nu zulke lui? Arm als een rat en een hoge borst opzetten, hoort dat nu bij elkaar? Ze zeiden: 'Nee, mensen, houden jullie je duiten maar, dan houden wij ons mooie klokkenspel. Ga maar weer naar huis toe, verleiders!'

Hoor je dat? 'Verleiders' zeiden die! Ze zouden wel anders leren!

De Kampenaars gingen naar huis en zetten daar ook een hoge borst op. Dat was tenminste nog wat, want die hadden wat in de melk te brokkelen, en ze wisten bovendien de waarheid van wat eenmaal is gezegd: wie heeft, die zal worden gegeven, en wie niet heeft, die zal ook nog ontnomen worden wat hij heeft.

Zij hadden wel en die van Zwolle hadden niet. Duiten, bedoel ik. Dus die van Kampen wachtten en wachtend werden ze rijker en rijker. Ze hadden hun straten wel kunnen beleggen met goud, zo rijk werden ze. En die van Zwolle werden armer en armer, een lege geldbuidel en een lege buik.

Toen die buik en die geldbuidel helemaal leeg waren, gingen die van Kampen er weer op af. En ze zeiden tegen die van Zwolle: 'Verkopen jullie ons nu misschien dat klokkenspel?'

We houden ons aan onze vroegere woorden, dus zeg maar wat jullie ervoor hebben moeten.'

En de Zwollenaars smoezen onder elkander!

'Goed,' zeiden ze eindelijk, 'zoveel dan!'

Dat was tien, twintig keer de waarde. Voor dat geld hadden de Kampenaars wel tien bellenspellen van de gebroeders Hemony kunnen kopen. Maar daar dachten ze niet aan, of ze wisten het niet, en ze zeiden: 'Vooruit maar. Voor het geld zijn we goed. Dat krijg je deze week nog. Geef ons die bellen meteen maar mee en een paar mannetjes om ze te stellen, want daar hebben we geen verstand van.' En ze vervoerden het klokkenspel zo gauw ze konden naar hun stad en hingen het in de toren van de kerk. Het werd meteen goed gesteld en toen zou het voor de eerste keer spelen. Alles liep uit. De burgemeester, de dominee en de andere voorname heren, en de bruggenwachter en de winkelier en de schoenlapper, en de kinderen en de oude mannetjes en wijfjes. Alle huizen liepen zogezegd leeg. En de klokken begonnen te spelen.

Ze luisterden met een zalige glimlach over hun hele gezicht. Há-á, klonk dat eventjes! Klonk dat niet liefelijk, klonk dat niet goed, klonk dat niet als van zuiver zilver?

Luisteren nu! Luister nou! Há-á!

Hè...? Hè-è? Wat was dat? Hoorden ze dat goed? O, die Zwolse bandieten! O, die armoedzaaiers, die huichelaars, die kwanselaars, die... die... Hoor je dat, hóór je dat?!

Tingeldebim – tingeldebam – tingeldebom.

De mensen uit Kampen zijn oliedom.

Zij krijgen nu klokken, voor veel te veel duiten.

Doch een raar liedje. Hoort, hoort, kornuiten!

Hoort, wat een raar liedje klinkt over de stad,

Zwolle heeft Kampen beetgehad!

Tingeldebim – tingeldebam – tingeldebom.

Wat zijn die mensen uit Kampen toch dom!

Ze stonden en staarden omhoog en hun kaken werden rood van ergernis en schaamte. Ja, dat was ook wat! Ze balden de vuisten en keken elkaar nijdig aan. De burgemeester liep driftig naar de dominee. ‘Hou op, hou op!’ riep hij. En de dominee riep ‘Hou op!’ terug. Ja, wat moest hij anders zeggen? Toen keken ze beiden naar de toren. Daar speelden die klokken rustig door. Het was een schande! Straks hoorde de hele wereld hoe de Zwollenaars hen hadden beetgehad. Wat moesten ze toch beginnen? ‘Roep de heren van de vroedschap bijeen!’ beval de burgemeester zijn bode.

En de heren kwamen en ze vergaderden lang. Ze vergaderden dikwijls erg lang in Kampen, maar dan bespraken ze de zaken ook grondig.

‘Niet betalen!’ zei er een.

‘Nee, wel betalen! Ons woord is ons woord! Wel betalen dus!’

‘Laten we die dingen dan in de IJssel smijten!’

‘In de IJssel smijten? Dat van zijn leven nooit! Dat is ons goeie geld in de IJssel smijten!’

Het was middag geweest, het was avond geweest, en de klok wees het middernachtelijk uur aan. Toen verhief zich een van de wijze vaders vastberaden uit zijn zetel. Hij sprak zeer serieus over deze ernstige zaak, maar er stonden pretlichtjes in zijn ogen.

‘Vroedschap, we moeten ons wreken! We betalen en we laten de klokken waar ze zijn, en we laten ze voortaan rustig spelen. We betalen, want gekocht is gekocht, en wat gekocht is, moet betaald worden. We betalen, máár... we betalen met stuivertjes, vroedschap. Dat zullen er duizenden en duizenden zijn. We verzamelen alle stuivertjes die we maar hebben, één zak vol, twee zakken, drie zakken. Die zakken brengen we naar Zwolle toe, en laten ze daar dan maar tellen. Vroedschap, dat zal onze wraak zijn. Wie het laatst lacht, lacht het best. Ik heb gezegd. Burgemeester, ik dank u.’

Hij ging zitten. Toen had je de gezichten van de heren eens

moeten zien! Ze glommen, alsof er boter op gesmeerd was. Ze glommen al van de voorpret. Ja ja, dat deden ze! Vooruit, morgen meteen beginnen! Daar dronken ze een glas wijn op en toen gingen ze tevreden naar bed, maar er waren er, die van de opwindning slecht sliepen.

Een paar dagen later vergaderde juist de vroedschap van Zwolle in het morgenuur, toen een kar met twee Kamper boeren het plein op reed. In die kar lagen drie zware zakken. Ze tilden die eruit en sjorden ze naar de raadzaal.

‘Wat moet dat?’ riep de burgemeester.

‘Burgemeester, hier is het geld voor het klokkenspel. En of jullie maar even na willen tellen of het zo klopt.’

Plof, daar zetten ze de zakken neer. De vloer kraakte, het stadhuis schudde.

‘Tellen?’ stamelde de burgemeester.

‘Ja, burgemeester, om te zien of het klopt. Wij in Kampen doen de mensen niet graag te kort, burgemeester.’

Onderwijl knoopten ze de zakken los en keerden ze om, de stuivertjes begonnen te rollen.

‘Tellen?’ zei de burgemeester weer. Maar reeds waren de leden van de vroedschap opgesprongen en ze bukten zich naar de rollende muntjes. Geld, geld, zoveel geld hadden ze in lange tijd niet gezien. Geld, geld, dat konden ze in Zwolle gebruiken!

‘Geld, burgemeester!’

‘Geld, ja,’ zuchtte de burgemeester. Toen boog ook hij zich naar de vloer en zijn vingers begonnen te rapen en te tellen. Ze telden weldra allemaal.

Bij de deur stonden de Kampenaars te wachten.

Het was morgen geweest, het was middag geweest en het werd avond. Nog steeds telde de vroedschap. De heren telden zich het hoofd rood en de vingers blauw. Ze zouden wel graag op hebben willen houden, maar dat kon niet. Dit geld moest geteld worden voor het het hunne was. En van hen

móést het worden. Eenduizend, tweeduizend, twintigduizend...

Ze werden moe en kregen honger en dorst, hun rode hoofden werden er bleek van, maar hun vingers werden blauwer en blauwer. Dat duurde, tot het laatste stuivertje werd opgeraapt. Dat laatste stuivertje kwam in de handen van de burgemeester. Hij hield het lang vast, hij draaide het tussen zijn blauwe vingers om en om. Er kwam een waas voor zijn ogen.

De anderen stootten hem aan.

‘Burgemeester, het klopt!’

‘Het klopt,’ zei hij tegen de mannen bij de deur. Die knikten terug en vouwden hun zakken op.

‘Dus dan zijn we quitte, burgemeester?’

De burgemeester keek hen met een nijdig vuur in zijn ogen aan. Toen legde hij de handen op zijn rug en wendde zich nors af. ‘We zijn quitte,’ bromde hij. De mannen zagen de handen op zijn rug, ze zagen zijn vingers.

‘Blauwvinger!’ spotten ze zacht. Dat was hun groet. Daarmee gingen ze weer naar Kampen.

‘Blauwvingers, blauwvingers!’

Dat was een naam die bleef.

Zo, nu weet u waarom ze die van Zwolle zo noemen, en u weet ook wat dat met een klok en een klokkenspel te maken heeft. De klok wees de uren en de halve uren aan en het klokkenspel begon dan te spelen. Wat het speelde? Och, dat deed de Kampenaars niet meer. Ze hadden een klokkenspel en ze waren tevreden.

Zo, het is bedtijd. Ik ga naar huis. Ik wens jullie allemaal welterusten.